

UDC: 342.7

Protecting children's rights in the age of artificial intelligence

Abstract: In the globalized world artificial intelligence continues to develop and penetrate various aspects of life and the rapid development of artificial intelligence does not bypass human rights, especially children's rights. As a result, the protection of children's rights is becoming more and more complicated.

In the article, the author points out the history and importance of the protection of children's rights, examines the critical intersection of children's rights and artificial intelligence and highlights the problems that exist in this field.

The article also analyzes the role of artificial intelligence in ensuring the protection of children's rights and recommends measures to minimize the negative impact of artificial intelligence on children's rights.

In addition, the author also emphasized that the correct use of artificial intelligence services (by prioritizing children's safety, privacy and access to opportunities) can make positive contributions to children's rights.

Keywords: artificial intelligence; children's rights; right to play; smart toy; privacy; risk.

References

1. Copeland, B.J.& Proudfoot, D. Artificial Intelligence: History, Foundations, and Philosophical Issues. In P. Thagard (Ed.), *Philosophy of psychology and cognitive science*. 2007, pp. 429-432.
2. Smart toys and children's understanding of personal data *International Journal of Child-Computer Interaction*. Volume 30, December 2021
3. "Role of toys in child development" Priyanka Srivastava, Dr. Bhavana Mehta // *International Journal of Education, Modern Management, Applied Science & Social Science* Volume 04, No. 01(I), January - March, 2022, pp.146
4. Executive Summary Artificial Intelligence and Childrens Rights, pp.12. Available at: <https://www.unicef.org/innovation/media/10726/file/Executive%20Summary:%20Memorandum%20on%20Artificial%20Intelligence%20and%20Child%20Rights.pdf>
5. Artificial Intelligence and the Rights of the Child 2022. Charisi, V., Chaudron, S., Di Gioia, R., Vuorikari, R., Escobar-Planas, M., Sanchez, I., Gomez, E. pp.8
6. Convention on the Rights of the Child. Available at: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
7. Recommendation CM/Rec (2018)7 of the Committee of Ministers to member States on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment. Available

* Arilfi Aygun Arif - legal researcher of the Legal Research Department of the Institute of Law and Human Rights PLE, (Azerbaijan). E-mail: arifli_a.009@mail.ru

at: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016808b79f7>

8. <https://www.nytimes.com/2009/12/15/health/15abus.html>

9. <https://ai100.stanford.edu/2016-report/executive-summary>

10. <https://www.healthychildren.org/English/family-life/Media/Pages/how-will-artificial-intelligence-AI-affect-children.aspx>

11. <https://playingout.net/why/childrens-right-to-play/un-convention-on-right-to-play/>

12. <https://ico.org.uk/media/for-organisations/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/children-and-the-gdpr-1-0.pdf>, pp.22

13. <https://www.ftc.gov/business-guidance/privacy-security/childrens-privacy>

14. <https://www.unicef.org/innocenti/projects/ai-for-children>

15. <https://support.google.com/youtube/answer/2801999?hl=en>

Arifli A.A.♦

UOT: 342.7

Süni intellekt erasında uşaq hüquqlarının müdafiəsi

Xülasə: Məlum olduğu kimi qloballaşan dünyada süni intellekt inkişaf etməyə və həyatın müxtəlif aspektlərinə nüfuz etməyə davam edir və süni intellektin sürətli inkişafı insan hüquqlarından, xüsusilə də, uşaq hüquqlarından yan keçmir. Nəticədə uşaq hüquqlarının müdafiəsi getdikcə mürəkkəbləşir.

Müəllif məqalədə uşaq hüquqlarının müdafiəsinin tarixi və əhəmiyyətini qeyd etməklə, uşaq hüquqlarının və süni intellektin kritik kəsişməsini araşdıraraq, bu sahədə mövcud olan problemləri vurğulayır.

Məqələdə həmçinin uşaq hüquqlarının müdafiəsinin təmin edilməsində süni intellektin rolu təhlil edilir, süni intellektin uşaq hüquqlarına mənfi təsirini minimuma endirmək üçün tədbirlərə dair tövsiyələr verilir.

Bundan başqa, müəllif süni intellektin xidmətlərindən düzgün istifadənin (uşaqların təhlükəsizliyini, məxfiliyini və imkanlara çıxışını prioritetləşdirməklə) uşaq hüquqlarına müsbət töhfələr verə biləcəyini də vurğulamışdır.

Açar sözlər: süni intellekt; uşaq hüquqları; oynamaq hüququ; ağıllı oyuncaq; şəxsi toxunulmazlıq; risk.

Qloballaşan dünyada uşaqların müdafiəsinin əhəmiyyətini qiymətləndirmək olmaz, çünki o, təhlükəsiz və qayğıkeş mühitin əsasını təşkil edir. Belə ki, uşaqların təhlükəsizliyinin və rifahının təmin edilməsi dövlətin ən mühüm vəzifələrindən biri olmaqla yanaşı cəmiyyətin ən gənc üzvlərinin hüquqlarını və ləyaqətini qorumaq üçün vacibdir.

Uşaqların müdafiəsi sahəsi hər bir uşağın təhlükəsiz və inkişafedici mühitdə böyüməsini təmin etməyə yönəlmiş bir sıra strategiya və prinsipləri əhatə edir. Uşaqları qorumaq bir neçə səbəbə görə vacibdir ki, bunların hamısı onların rifahına, inkişafına və gələcək uğurlarına kömək

♦ Arifli Aygün Arif qızı - "Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu" PHŞ, Hüquqi tədqiqat şöbəsinin hüquq tədqiqatçısı (Azərbaycan). E-mail: arifli_a.009@mail.ru

edir. Uşaqların müdafiəsi onların hüquqlarının təmin edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlər və prinsiplər kompleksini əhatə edir.

Uşaq hüquqlarının müdafiəsi tarixi Meri Ellen Uilsonun işi ilə bağlıdır. 1864-cü ildə anadan olan Meri Ellen öz himayədar valideynləri olan Meri və Tomas Makkormak adlı cütlük tərəfindən mütəmadi olaraq şiddətli sui-istifadə və zorakılığa məruz qalmışdır. M. Ellenin acınacaqlı vəziyyəti, McCormacks məhəlləsinə səfərləri zamanı sui-istifadəni görən metodist missioner Etta Wheelerin söyləri ilə ictimaiyyətin diqqətini çəkdi. M. Ellenin işi ilə bağlı ictimai etiraz və medianın diqqəti zorakılığa məruz qalan uşaqlar üçün hüquqi müdafiə vasitələrinin yaradılmasına təcili ehtiyacın olduğunu vurğulamış oldu [8]. Bu hadisə 1875-ci ildə Nyu-York Uşaqlara Qəddarlığın Qarşısının Alınması Cəmiyyətinin yaradılmasına, həmçinin ABŞ da daxil olmaqla bütün dünyada uşaqların müdafiəsi ilə bağlı qanunların qəbuluna və aidiyyəti təşkilatların yaradılmasına yol açaraq, uşaqların təhlükəsizliyinin və rifahının təmin edilməsində irəliyə doğru mühüm addımların atılmasına səbəb oldu.

Uşaq hüquqlarının müdafiəsinin təmin edilməsinin ilk sıralarında süni intellektin uşaq hüquqlarına təsiri riskini azaltmaq durur. Çünki aparılan araşdırmalar onu deməyə əsas verir ki, 1950-ci ildən inkişaf etdirilən və bu gün də bütün dünyada aktual olan süni intellektin sürətli inkişafı və təsirləri uşaq hüquqlarından da yan keçmir.

Süni intellektin uşaq hüquqlarına təsirini araşdırmadan öncə ilk növbədə gündəlik həyatımızda tez-tez eşitdiyimiz “süni intellekt” ifadəsinin hansı mənanı ehtiva etdiyinə nəzər salmaq.

“Süni intellekt” bir termin kimi ilk dəfə eyniadlı nəzəriyyənin formalaşmasında əvəzsiz rolu olan ABŞ alimi Con Makkarti tərəfindən səsləndirilmişdir. Daha sonra bir sıra alimlər, tədqiqatçılar “süni intellekt”-qısaca bir tərif verməyi məqsədəuyğun hesab etsələr də, hələ də razılaşıdırılmış vahid bir tərifin olmadığını qeyd edə bilərik [1, s.429-432]. Stenford Universitetinin son hesabatında süni intellektə “insanların hiss etmək, öyrənmək, düşünmək və hərəkətə keçmək üçün öz sinir sistemlərindən və bədənlərindən istifadə üsullarından ilhamlanan, lakin adətən onlardan tamamilə fərqli şəkildə fəaliyyət göstərən elm və hesablama texnologiyaları toplusu” kimi tərif verilmişdir [9]. Süni intellektdən qaynaqlanan intellekt sisteminin insanlarla əlaqəsi, ağıllı sistem fəaliyyət göstərdiyi zaman insanın hüquqlarını ehtiva etməyə bilməz. Başqa sözlə, süni intellektin təzahürü istər müsbət, istərsə də mənfi mənada insan hüquqlarına təsir göstərəcək.

Bildiyimiz kimi xüsusi qayğı və yardıma ehtiyacı olan şəxslər kimi tanınan uşaqların "öz şəxsi" insan hüquqları üzrə sazişi – “Uşaq Hüquqları Konvensiyası” vardır. 1989-cu ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən qəbul edilmiş Konvensiya onu imzalamış ölkələrdə 18 yaşdan aşağı olan bütün şəxsləri uşaq adlandırır və onların hüquqlarının müdafiəsini təmin edir [6].

Süni intellekt insan hüquqlarının, həmçinin uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə və qorunmasına həm töhfə verə bilər, həm də təhlükə mənbəyi hesab edilə bilər. Belə ki, süni intellekt bir tərəfdən, yoxsulluq, xəstəlik, ayrı-seçkilik və təhsil almaq kimi müxtəlif çağırışlar üçün yeni imkanlar və həllər təmin etməklə insan hüquqlarını gücləndirə bilər.

Eyni zamanda süni intellekt həm də şəxsi toxunulmazlıq və bərabərlik hüququna müdaxilə, manipulyasiya kimi yeni risklər və problemlər yaradaraq insan hüquqlarını (uşaq hüquqlarını) poza bilər. Məsələn, aparılan araşdırmalar göstərir ki, süni intellekt məxfiliyi poza bilər. Süni intellekt çox vaxt bizim xəbərimiz olmadan haqqımızda çoxlu məlumatlar toplayır. Məsələn, valideynlər, uşaqlar və ətrafda olan hər kəs arasında söhbətləri yazmaq üçün bir oyuncağın olduğunu təsəvvür edərkən ki, həmin oyuncaq edilən söhbətlərdə verilən bütün məlumatları üçüncü tərəflərə ötürmək imkanına malik olmuş olsun. Belə olan halda “ailə sirri”, “şəxsi məlumatlar” kimi məxfilikdən

söhbət belə gedə bilməz. Bütün bunlar öz növbəsində günümüzdə artıq aktual olan “süni intellekt uşaqlar üçün real risk mənbəyidir” problemin yaranmasına səbəb olmuşdur.

UNICEF-in uşaq sağlamlığı üzrə mütəxəssislərinin məlumatına əsasən dünyada bütün uşaqlar demək olar ki, hər gün süni intellektdən istifadə edirlər [14]. Süni intellekt uşaq hüquqları üzrə kompleks problemlərin həllinə kömək etmək potensialına malik olsa da (süni intellekt texnologiyası əsasında yaradılmış proqramlar, robotlar ucqar rayonlarda yaşayan uşaqların distant təhsil almasında yardımçı töhfə verə bilər) [4, s.11], uşaqların oyun oynamaq, düşünmək və ünsiyyət qurmaq tərzini sürətlə dəyişilməsinə də səbəb ola bilər. Uşaqlar üçün hazırlanmış interaktiv oyuncaqların, müxtəlif oyunların və video çarxların yayımlandığı internet platformalarının əksəriyyəti süni intellekt texnologiyasına əsaslanır. Eyni zamanda əksər yeniyetmələr hər gün məktəb tapşırıqlarını yerinə yetirmək üçün süni intellektin köməyindən istifadə edirlər. Belə ki, yeniyetmələr generativ süni intellektin böyük pərəstişkarlarıdır ki, bu da onlara inşalar və hesabatlar yazmağa, sosial paylaşım üçün şəkillər və videolar yaratmağa kömək edir. Lakin aparılan sorğular onu deməyə əsas verir ki, övladları gündəlik həyatlarında süni intellektdən istifadə edən hər 4 valideyndən yalnız 1-i bu barədə məlumatlıdır [10].

Bundan başqa, uşaqlar süni intellekt platformalarının insanlara çox bənzədiyini güman edə və onlarla şəxsi məlumatlarını paylaşa bilərlər. Belə ki, araşdırmalar göstərir ki, kiçik uşaqlar tez-tez ağıllı natiqlərlə söhbət edir, şəxsi hekayələr danışır və böyüklərin şəxsi hesab edə biləcəyi təfərrüatları onlara açıqlayır. Bir araşdırma 3-6 yaş arasında olan uşaqların ağıllı natiqlərin düşüncələri, hissləri və sosial qabiliyyətlərinə sahib olduğuna inandığını aşkar etdi. Yalnız bir neçə uşaq natiqlərin əslində insan olmadığını güman edirdi. Uşaqların məhz insanlara bənzəyən natiqlərlə online platforma üzərindən ünsiyyət qurması, eyni zamanda ünsiyyət qurmağı yeni-yeni öyrənən azyaşlı uşaqların (2-4 yaş qrupuna daxil olan) müxtəlif xarici dilləri asanlıqla öyrənməsinə üçün valideynləri (və ya digər şəxslər tərəfindən) tərəfindən alınmış ağıllı oyuncaqlarla (məqalənin ağıllı oyuncaqların uşaq hüquqlarına təsiri bölməsində bu barədə daha ətraflı məlumat qeyd edilmişdir) danışması hallarının real insanlarla normal şəkildə ünsiyyət qurmağı öyrənməsinə mənfi təsir edə bilər. Çünki onlar süni intellektə insanlardan daha çox etibar edə bilər, həmçinin ağıllı oyuncaqların və online platformaların rəngarəngliyi uşaqların diqqətini daha çox cəzb etdiyi üçün ancaq onlarla ünsiyyət qurmağı arzulaya bilərlər.

Uşaqlar tez-tez sosial media ilə qarşılıqlı əlaqə, baxış vərdişləri və oyun davranışları kimi onlayn fəaliyyətləri vasitəsilə əhəmiyyətli miqdarda şəxsi məlumat bazası yaradırlar və onlar bu məlumatların paylaşılmasının və ya süni intellekt sistemləri ilə qarşılıqlı əlaqənin nəticələrini tam başa düşməyə bilərlər. Bəzi hallarda, onlar bilmədən şəxsi məlumatların toplanmasına razılıq verə və ya məxfiliklə bağlı digər hüquqlarını pozan fəaliyyətlərdə iştirak edə bilərlər. Belə məlumatlar məxfilik və təhlükəsizlik üçün kifayət qədər təminat olmadan süni intellekt sistemləri tərəfindən toplanır, saxlanılır və paylaşılır. Bu hal isə uşaqların məxfilik hüquqları ilə bağlı narahatlıq doğurur, çünki həmin məlumatlar gələcəkdə uşaqlara qarşı istifadə edilə bilər. Generativ süni intellektin uşaq hüquqlarına təsirini müzakirə edərkən hədəflənmiş reklam, manipulyasiya və ya məlumatların istismarı yolu ilə uşaqların istismara məruz qalma riski əhəmiyyətli narahatlıqlar doğurur.

Ağıllı oyuncaqların uşaq hüquqlarına təsiri:

Uşaq Hüquqları Konvensiyasının 31-ci maddəsinin tələblərinə əsasən, uşaqların oynamaq hüququ vardır [11]. Uşaqlar öyrənmək və oyuncaqlarla oynamaq arzusu ilə doğulurlar. Uşaqlığın erkən çağlarından başlayaraq uşaq oyuncaqların köməyi ilə müxtəlif formaları, ölçüləri, rəngləri,

şəkilləri öyrənir, onda həmçinin problemləri həll etmə bacarıqları və bu sahədə biliklərinin artırılması qabiliyyəti formalaşmağa başlayır [2]. Oyun onların fiziki, emosional, sosial və idrak inkişafı üçün çox vacibdir. Lakin süni intellekt uşaqların hər gün oynadıqları ağıllı oyuncaqlar, oyunlar, baxdıqları video çarxlar vasitəsilə uşaqların davranışlarına mənfi təsir göstərə bilər. Çoxsaylı bazar hesabatlarında göstərildiyi kimi, ağıllı oyuncaqlar mövcud oyuncaq sektorunun tələblərini pozaraq, hər yaşda olan uşaqlar üçün yeni nəsil oyuncaqlar yaradır. Komponentlərin aşağı qiyməti və ölçüsü, daha çox emal gücü və bəzi hallarda internet bağlantısı, ağıllı oyuncaqların getdikcə daha mürəkkəb səviyyələrdə interaktivlik təmin edə bilməsi deməkdir. Bu interaktivliyin əsasını şəxsi məlumatlar təşkil edir – bu ağıllı oyuncaqlar uşaqlar və onların ətraf mühətdə qarşılıqlı əlaqəsi haqqında şəxsi məlumatları toplamaq, daha ağıllı, fərdiləşdirilmiş oyuncaq təcrübələri təklif etmək üçün məlumatları emal etmək və daha sonra həmin məlumatlardan istifadə etmək qabiliyyətinə malikdir [3, s.146].

Belə ki, süni intellekt texnologiyasına əsaslanan oyuncaqlardan, internet platforması üzrə təklif edilən müxtəlif xidmətlərdən istifadə edən uşaqlar belə tətbiqlərə və ya oyunlara həddindən artıq aludə ola, nəticədə ünsiyyət qurmaq qabiliyyətini itirə, həmçinin digər zərərli davranışlar nümayiş etdirə bilərlər. Halbuki ağıllı oyuncaqlar, həmçinin məntiqi savad tələb edən oyunlar, proqramlar uşaqların öyrənməsinə və inkişafına müsbət töhfə verməlidir. Onlar uşağın yaşına və inkişaf mərhələsinə uyğun yaradıcılıq, problem həll etmə bacarıqları və təhsil məzmununu təşviq etməlidirlər.

Beləliklə, ağıllı oyuncaqlar uşaqlar üçün yenilikçi və zənginləşdirici təcrübələrin əldə edilməsinə töhfə versə belə, bu faydaları uşaqların oyun, təhlükəsizlik, məxfilik və sağlam inkişaf hüquqlarının qorunması ilə balanslaşdırmaq vacibdir. Bu baxımdanağıllı oyuncaqların istehsalının ciddi məxfilik qaydalarına (Avropada GDPR və ya ABŞ-da COPPA kimi) uyğun olması vacibdir. Belə ki, Avropa Birliyinin Ümumi Məlumatların Qorunması Qaydası (GDPR) uşaqların məlumatlarını qorumaq üçün xüsusi müddəaları ehtiva edir. Həmin Qaydalar 16 yaşına çatmamış yetkinlik yaşına çatmayanların şəxsi məlumatlarının emalı üçün valideynlərin razılığını tələb edir [12, s.22]. Uşaqların Onlayn Məxfiliyinin Qorunması Aktı (COPPA) isə 13 yaş və daha kiçik uşaqları, onlar haqqında onlayn tapıla bilən şəxsi məlumatlara girişi və istifadəsini məhdudlaşdırmaqla qoruyur [13]. Lakin 1990-cı illərin sonundan etibarən bu aktın tələbləri mütəmadi olaraq media şirkətləri, istehsalçılar və digər şəxslər tərəfindən pozulur. Bu kimi halların baş verməməsi və yuxarıda qeyd edilən bütün riskləri minimallaşdırmaq üçün uşaqların şəxsi həyat toxunulmazlığının təmin edilməsi, zərərli məzmunun qorunması və onlayn məlumatlı qərarların qəbulu hüquqlarını prioritetləşdirən təminatların və vahid qaydaların qəbul edilməsi habelə onların icra mexanizminin olması çox vacibdir.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin (AİHM) süni intellektin insan hüquqlarına təsiri ilə bağlı qəbul etdiyi qərarlara nəzər saldıqda, bu gün həmin qərarlar sırasında məhz süni intellektin uşaq hüquqlarına təsiri barədə konkret qərarın olmadığını görə bilərik. AİHM hələ ki, süni intellektin uşaq hüquqlarına təsiri ilə bağlı xüsusi qərar qəbul etməsə də, çox güman ki, gələcək qərarlarında bu məsələləri nəzərdən keçirəcək, xüsusən də süni intellekt texnologiyası inkişaf etməyə və gündəlik həyatın müxtəlif aspektlərinə sürətlə inteqrasiya etməyə davam etdikcə. Bu baxımdan AİHM iştirakçı dövlətlərə rəqəmsal mühitlərin uşaqların psixi və emosional sağlamlığına xələl gətirməməsini təmin etmək zərurətini vurğulayır və Avropa Birliyinin Ümumi Məlumatların Qorunması Qaydasının tələblərinə uyğun gələn fərdi məlumatların qorunmasının vacibliyini tövsiyə edir.

Bundan başqa, Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin “Rəqəmsal mühitdə uşaq hüquqlarına hörmət etmək, qorumaq və yerinə yetirmək üçün Təlimatlara dair” üzv dövlətlərə Təvsiyəsi (CM/Rec(2018)7) rəqəmsal mühitdə uşaqların hüquqlarının qorunmasına diqqət yetirir [7]. Həmin Təvsiyə üzv dövlətlərin rəqəmsal texnologiyalarla uşaqların qarşılıqlı əlaqəsi ilə bağlı siyasətlərini inkişaf etdirmələri və təkmilləşdirmələri üçün çərçivə rolunu oynayır.

YouTube-dan istifadənin uşaq hüquqlarına təsiri:

Uşaq Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsinin tələblərinə əsasən, uşaqların məlumat əldə etmək və fikirlərini sərbəst ifadə etmək hüququ vardır. Uşaqların ən çox istifadə etdikləri platformalardan biri olan YouTube uşaqların müxtəlif maraqlarını araşdırdığı, yeni məlumatlar öyrəndiyi və videolar vasitəsilə öz yaradıcılığını paylaşdığı arenadır. YouTube-dan istifadə edərkən uşaqların təhlükəsizliyi və məxfiliyi qorunmalıdır. Bu baxımdan YouTube yetkinlik yaşına çatmayanların emosional və fiziki sağlamlığına təhlükə yaradan məzmunla icazə vermir [15]. Bununla yanaşı valideynlər və ya qəyyumlar övladlarının sözügedən platformada hansı məzmunlu videolara baxdığına mütəmadi olaraq diqqət yetirməli və şəxsi məlumatların qorunması üçün məxfilik parametrlərinin müvafiq şəkildə konfigurasiya edildiyinə əmin olmalıdırlar. YouTube geniş məzmun çeşidi təklif edir, ona görə də valideynlər üçün uşaqları təhsil və yaşa uyğun materiallara yönləndirmək və potensial zərərli və ya uyğun olmayan məzmunu uzaqlaşdırmaq vacibdir.

Xülasə, YouTube uşaqlar üçün faydalı məlumatlar bazası və ya əyləncə resursu olsa belə, onların məlumat əldə etmək və özlərini ifadə etmək hüquqlarını, təhlükəsizlik, məxfiliyin təminatı, məzmunun keyfiyyəti və valideyn rəhbərliyi ilə bağlı mülahizələrlə balanslaşdırmaq vacibdir.

Süni intellekt texnologiyaları fərdiləşdirilmiş təlim vasitələrindən tutmuş avtomatlaşdırılmış qiymətləndirmə sistemlərinə qədər təhsil mühitində getdikcə daha çox istifadə olunur. Bu baxımdan sözügedən vasitələr uşaqların şəxsi həyatın toxunulmazlığı və təhsilə bərabər çıxış hüququna hörmət edən tərzlərdə hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir.

Süni intellektin uşaqlara zərərli təsirlərinin azaldılması dövlətlərin, təşkilatların, həmçinin ailələrin birgə əməkdaşlığını tələb edir [5, səh.8]. Belə ki, dövlətlər, ayrı-ayrı özəl kommərsiya təşkilatları ilə birlikdə əməkdaşlıq etməklə uşaqların süni intellekt texnologiyaları ilə qarşılıqlı əlaqədə olması üçün daha təhlükəsiz və daha dəstəkləyici mühit yarada, onların hüquqlarının qorunmasını və rifahını təmin edərək parlaq gələcəkləri üçün rəqəmsal savadını və bacarıqlarını inkişaf etdirmələrinə dəstək ola bilərlər. Bu baxımdan aidiyyəti qurumlara aşağıdakılar təvsiyə olunur:

- süni intellektə əsaslanan texnologiyaları, məhsulları, platformaları uşaqların idrak və emosional inkişaf mərhələlərini nəzərə alaraq dizayn etmək;
- süni intellekt məhsullarında təhlükəsizlik xüsusiyyətlərini və məxfiliyi təmin etmək;
- süni intellekt sistemlərinin necə işlədiyini, xüsusən məlumatların toplanması və istifadəsi ilə bağlı istifadəçilərə dürüst və anlaşılacaq məlumatlar vermək;
- uşaqlar üçün zərərli və ya yaşa uyğun olmayan məzmunu ifadə edən və operativ bloklaya bilən effektiv filtrləmə mexanizmlərini işləyib hazırlamaq;
- valideynləri, dayələri, müəllimləri və uşaqların özlərini süni intellekt texnologiyaları, onların faydaları və potensial riskləri haqqında maarifləndirmək məqsədilə təlimlər, müxtəlif məlumatlandırma kampaniyaları keçirtmək.

Beləliklə, bu məqalədə uşaq hüquqlarının müdafiəsinin təminatında süni intellektin rolu təhlil edilir, həmçinin süni intellektin uşaq hüquqlarına mənfi təsirini minimallaşdırmaq məqsədilə

görüləcək tədbirlər barədə aidiyyəti qurumlara və şəxslərə tövsiyələr verilir. Çünki süni intellekt uşaqların həyatının müxtəlif aspektlərini yaxşılaşdırmağı, vaxta qənaət etməyi və ədəd, uşaq hüquqlarının müdafiəsini təmin etmək üçün süni intellektin fəaliyyətini diqqətlə araşdırmaq, qiymətləndirmək və düzgün idarə etmək vacibdir.

Bibliqrafiya

1. Copeland, B.J. & Proudfoot, D. Artificial Intelligence: History, Foundations, and Philosophical Issues. In P. Thagard (Ed.), *Philosophy of psychology and cognitive science*. 2007, pp. 429–432
2. Smart toys and children's understanding of personal data *International Journal of Child-Computer Interaction*. Volume 30, December 2021
3. "Role of toys in child development" Priyanka Srivastava, Dr. Bhavana Mehta // *International Journal of Education, Modern Management, Applied Science & Social Science* Volume 04, No. 01(I), January - March, 2022, pp.146
4. Executive Summary Artificial Intelligence and Childrens Rights, pp.12. [Elektron resurs]. URL: <https://www.unicef.org/innovation/media/10726/file/Executive%20Summary:%20Memorandum%20on%20Artificial%20Intelligence%20and%20Child%20Rights.pdf>
5. Artificial Intelligence and the Rights of the Child 2022. Charisi, V., Chaudron, S., Di Gioia, R., Vuorikari, R., Escobar-Planas, M., Sanchez, I., Gomez, E. pp.8
6. Convention on the Rights of the Child. [Elektron resurs]. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
7. Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to member States on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment. [Elektron resurs]. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016808b79f7>
8. <https://www.nytimes.com/2009/12/15/health/15abus.html>
9. <https://ai100.stanford.edu/2016-report/executive-summary>
10. <https://www.healthychildren.org/English/family-life/Media/Pages/how-will-artificial-intelligence-AI-affect-children.aspx>
11. <https://playingout.net/why/childrens-right-to-play/un-convention-on-right-to-play/>
12. <https://ico.org.uk/media/for-organisations/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/children-and-the-gdpr-1-0.pdf>, pp.22
13. <https://www.ftc.gov/business-guidance/privacy-security/childrens-privacy>
14. <https://www.unicef.org/innocenti/projects/ai-for-children>
15. <https://support.google.com/youtube/answer/2801999?hl=en>

УДК: 342.7

Защита прав детей в эпоху искусственного интеллекта

Аннотация: В глобальном мире искусственный интеллект продолжает развиваться и проникать в различные аспекты жизни, и быстрое развитие искусственного интеллекта не обходит стороной права человека, особенно права детей. В результате защита прав детей становится все более сложной.

Автор указывает на историю и значение защиты прав детей, рассматривает критическое пересечение прав ребенка и искусственного интеллекта и освещает проблемы, существующие в этой сфере. Анализируется роль искусственного интеллекта в обеспечении защиты прав детей и рекомендуются меры по минимизации негативного влияния искусственного интеллекта на права детей.

Подчеркивается, что правильное использование служб искусственного интеллекта (путем уделения приоритетного внимания безопасности детей, конфиденциальности и доступу к возможностям) может внести положительный вклад в права детей.

Ключевые слова: искусственный интеллект; права детей; право на игру; умная игрушка; конфиденциальность; риск.

Библиография

1. Copeland, B.J.& Proudfoot, D. Artificial Intelligence: History, Foundations, and Philosophical Issues. In P. Thagard (Ed.), *Philosophy of psychology and cognitive science*. 2007, pp. 429–432.
2. Smart toys and children’s understanding of personal data *International Journal of Child-Computer Interaction*. Volume 30, December 2021
3. “Role of toys in child development” Priyanka Srivastava, Dr. Bhavana Mehta // *International Journal of Education, Modern Management, Applied Science & Social Science* Volume 04, No. 01(I), January - March, 2022, pp.146
4. Executive Summary Artificial Intelligence and Childrens Rights, pp.12. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.unicef.org/innovation/media/10726/file/Executive%20Summary:%20Memorandum%20on%20Artificial%20Intelligence%20and%20Child%20Rights.pdf>
5. Artificial Intelligence and the Rights of the Child 2022. Charisi, V., Chaudron, S., Di Gioia, R., Vuorikari, R., Escobar-Planas, M., Sanchez, I., Gomez, E. pp.8
6. Convention on the Rights of the Child. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
7. Recommendation CM/Rec (2018)7 of the Committee of Ministers to member States on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment. [Электронный ресурс]. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016808b79f7>

♦ Арифли Айгюн Ариф кызы - научный сотрудник отдела правовых исследований, «Институт права и прав человека» ПЮЛ (Азербайджан). E-mail: arifli_a.009@mail.ru

8. <https://www.nytimes.com/2009/12/15/health/15abus.html>
9. <https://ai100.stanford.edu/2016-report/executive-summary>
10. <https://www.healthychildren.org/English/family-life/Media/Pages/how-will-artificial-intelligence-AI-affect-children.aspx>
11. <https://playingout.net/why/childrens-right-to-play/un-convention-on-right-to-play/>
12. <https://ico.org.uk/media/for-organisations/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/children-and-the-gdpr-1-0.pdf>, pp.22
13. <https://www.ftc.gov/business-guidance/privacy-security/childrens-privacy>
14. <https://www.unicef.org/innocenti/projects/ai-for-children>
15. <https://support.google.com/youtube/answer/2801999?hl=en>